ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ · ԹԻՒ 48—97

2 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1853

ՄԱՍԻՍ

ԼՐԱԳԻՐ

ԱՕԳՈՒՅՆ, ՓԱՅԼԱԲԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Տարեկան գինն է մայրաքաղաքիս համար 100 ղուշ
» » դուրսերուն » 120 »
Վեցամսեայ » մայրաքաղաքիս » 55 »
» » դուրսերուն » 65 »
Մէկ ծանուցումը տողին 40 փարայ է։
Յառաջադրութիւնները կանխիկ են։
Յառաջադրութիւնները ամեն ամսոյն 1 ին և 16 ին կը սկսին։

Դուրս երթալիք լրագիրներուն համար ծախքը մեր վրայ է։
Լրագրոյս վերաբերեալ նամակ կամ ալ եկել գրութիւն, խմբագրին պիտի ուղղուի։ և ասոնց համար ծախքը իրեն կողմն վրայ է։

ՐՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մինապի նաւամարտին էլքը։ — Գաղղիական երկու լրագիրներու մէջ հրատարակուած նշանաւոր յօդուած մը։ — Վլէնայէն Համպուրկի լրագրին գրուած լուրեր։ Ռուսիոյ վերաբերեալ տեղեկութիւն մը։ — Պաշտօնաթաշխութիւնք։ — Շամիլ և Կովկաս։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԱՆԳԼԻԱ։ Պատգամաւորութիւն մը։ — Պաշտօնեէից ժողովը ըլլալու խօսք։ — Վաճառականաց պատգամաւորութիւն մը։

ԳԱՂԼԻԱ։ Լենտրայի Գաղղիոյ դեսպանին շոսալաւ Ֆոնթենպլոյ կանչուիլը։

ԳԵՐՄԱՆԻԱ։ Գերմանական դաշնակցութեան ժողովին ըրած որոշումը։

ՍԱՐՏԵՆԻԱ։ Խարնգդարաններուն լուծուիլը։

ԲՕՐԹՈՒԿԱԼ։ Վ. Թագուհւոյն մահը։

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ։ Ընդհանուր դեսպանին գժտութիւնը։ — Ռաշտներուն Շահին կողմն խրկուած դեսպաններ։

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳԻՔ։ Անուանի Երիքսըն մեքենագիտին մահը։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Յայտարարութիւն մը։ — Նորատիպ մատեանք։ — Տեսութիւն Ի ծնէ կոյրերուն վիճակը խնամելու և դարմանելու վրայ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մինապի նաւահանգստին մէջ անցեալ շաբթու Օսմանեան և Ռուսիոյ նաւախումբին մէջ եղած պատերազմին վրայօք՝ մայրաքաղաքիս մէջ հրատարակուած տաճկերէն Ռէէիւէի Հաւվաֆ լրագիրն հետեւեալ լուրը կուտայ։

« Կայսերական նաւատորմէն Սեւ ծով պահպանութիւն ընելու խրկուած եօթը ֆրիգատներ, երեք քորվէթէ և երկու շոգենաւէ բաղկացեալ նաւախումբը սաստիկ փոթորիկի մը պատահելով, Մինապի նաւահանգիստը մտեր և հոն երկաթ նետեր էր։

» Ամսոյս 18 ին չորեքշաբթի օրը՝ ռուսաց կողմէն Նաշինոֆ ծովակալին հրամանատարութեամբը երկու եռայարկ, չորս կրկնայարկ, երեք ֆրիգատներ, մէկ պաշարակիր նաւ մը և երեք շոգենաւ մառախլապատ օդին օգնութեամբը յիշեալ նաւահանգիստը մտեր և Օսմանեան նաւախումբն անձնատուր ըլլալու հրաւիրեր է։ Այսու ամենայնիւ կայսերական զօրքերն իրենց բնատուր քաջութեամբն և աներկիւղութեամբը, որչափ որ ռուսաց նաւախումբին մեծութեանը և զօրութեանը դէմ դնելը անհնար երեւցեր է ալ նէ, նոյն օրը ժամը եօթն ու կէսին պատերազմի սկսեր են, և այս պատերազմին ժամանակը կայսերական թաֆֆ շոգենաւը կռուելով անկէց դուրս ելեր և մայրաքաղաքս եկեր էր։

» Այս անգամ առնուած լուրերուն և Անգղիոյ ու Գաղղիոյ նաւախումբներուն կողմէն խրկուած երկու շոգենաւներուն ուրբաթ օրը բերած տեղեկութիւններուն նայելով, յիշեալ պատերազմը գիշերուան մինչեւ ժամը մէկը տեւեր է, որուն մէջ կայսերական զօրքերը Ռուսիոյ հզօր նաւախումբին դէմ դնելով և վեհափառ Կայսեր ու հայրենեաց սիրոյն համար ինքզինքնին զոհելը տչվեին առած՝ անլուր և անօրինակ անձնանուիրութեամբ, հաւատարմութեամբ, քաջութեամբ և արիութեամբ սաստիկ պատերազմեր են։ Տէր Աստուած մեր ամենասիրելի և օգնատուփառ Կայսեր երկար կեանք և անհատնում յաջողութիւն պարգեւէ։ Այս որչափ որ կայսերական նաւախումբը բոլորովին խորտակեր և կորսուեր է ալ նէ, Ռուսիոյ նաւախումբն ալ չարաչար վնասուեր և նոյն գիշերը ու հետեւեալ օրը չի կրնալով ետ դառնալ, ծակած ու խորտակած նաւերը մոմազած կտաւով (միւշէմմա) պատելով և շոգենաւներու եռեւը կապած առանց կայմի և առանց արմատի թշուառ վիճակի մէջ նոյեմբեր 20 ին ուրբաթ օրը առտուանց կանուխ ձըգեր գացեր են։

» Ռուսաց նաւախումբէն նետուած եղած քուրջերէն Մինապի քանի մը թաղերն ալ այրեր են։

» Այս պատերազմին մէջ օսմանեանց կողմէն մեռնողներուն թիւը խիստ շատ է, այնչափ մըն ալ ռուսաց կողմէն կորուստ եղած է։

» Տեղեկութիւն բերելու գացող անգղիական և գաղղիական շոգենաւները հարիւր տասնի չափ Օսմանեան վիրաւորեալ հոն և շոգենաւներուն մէջ վիրաբուժներուն դարմանել տալով մայրաքաղաքս բերին։ Այս մասին յիշեալ երկու մեծ տերութեանց գործակալներուն կողմէն ցուցուած մարդասիրական և ազնուական խնամքները մեծ շնորհակալութեան և գովութեան արժանի են։ »

— Մինապի պատերազմին ժամանակը՝ տակը երկաթ պատած անգղիացի վաճառաբեր նաւ մը հոն գտնուելով, որչափ որ իւր տերութեան դրօշակը բացեր է ալ նէ, ռուսերը ամենեւին ակնածութիւն չընելով, վրան թնդանօթ արձակեր զանիկա ալ խորտակեր և ընկղմեր են։ Նաւասաստիներէն մէկ հոգի մը խեղդուեր է. միւսները ազատեր են, որոնք հոն խրկուած անգղիական Ռէէիրիպ-ը շոգենաւով մայրաքաղաքս բերուեցան։

Գաղղիական Մոնիթիր-ի և Ռէէ լրագիրները՝ որ հիմա մէկ առաջնորդութեան տակ են, այս օրերս մէկ երկար և նշանաւոր յօդուած մը հրատարակեցին իրենց անուէն Պ. Տը-Լակէռոնիէռի գրչէն ելած, որ օրէնադրական ժողովոյ անդամ է։ Յիշեալ յօդուածը մեծ ապաւորութիւն ըրաւ ամենուն վրայ իբրեւ Գաղղիոյ կառավարութեան մտաց մէկ յայտարարութիւնը համարուելով։ Լրագիր մը այս յօդուածը հետեւեալ կերպով կը համառօտէ։

» Հեղինակին փափաքն ու խորհուրդները դէպի խաղաղութիւն դարձած են. բայց իրեն պէտք կ'ըլլայ « միայն ուղղադատութեամբ Աբեւելքի խնդրոյն խորը քննել, չէ թէ զանիկա լուծելու համար, որ միայն Աստուծոյ ընելիք բանն է, այլ անոր մէջ պարունակուած հաւանականութիւնները և Եւրոպայի վրայ պարտք դրած ընթացքին և գործողութեան հարկաւորութիւնները ցուցնելու համար։ »

» Այս տեղեկութիւնը տալէն ետեւ Պ. Տը-Լակէռոնիէռ կը խոստովանի իր խաբուած ըլլալը դեսպանական խօսակցութեանց վատահելով, որով նաւատորմիղները Դարդանելէն ներս խօթելու խորհուրդ չի տուաւ, երբոր Ռուսաց զօրքերը Իրութն անցան ու Դանուբեան երկու գաւառները գրաւեցին։ Սակայն ինքզինքը արդարացնելու պատճառ կը բռնէ 1840 ին Գաղղիոյ ժողովականներուն բռնած ընթացքը և կարծիքները, յետոյ Տաճկաստանի այս միջոցին ցոյց տուած կենդանական զօրութեան մեծ ապացոյցները գովելէն ետեւ, Ռուսիոյ կայսեր Տաճկաստանի տիրելու դիտաւորութիւններուն չի հաւատար, ըստ որում բոլոր Եւրոպա այս մասին անոր դէմ է, և չի կրնար երբէք թոյլ տալ որ Ռուսիոյ զօրութիւնը Դանուբի և Միջերկրական ծովու վրայ ընդարձակի։ Տաճկաստան կրնայ միշտ բարեբաղդ չըլլալ պատերազմներու մէջ, բայց որոշեալ վախճանը չի փոխուիր. Գաղղիա և Անգղիա չեն կրնար հանդուրժել Տաճկաստանի Ռուսաց ձեռք անցնելուն։ Աստրիա ու Իրուսիա ալ նոյնպէս չեն կրնար։ Թէ որ Ռուսիա կ. Պոլսոյ տէր ըլլայ, միայն մէկ մեծ տերութիւն մը կը մնայ աշխարհի վրայ։ Եւրոպա թող չի տար բնաւ ասանկ աշխարհակալութիւն մը, թէ և երեսուն տարի պատերազմ ընել պէտք ըլլայ։

« Պ. Տը Լակէռոնիէռ իր յօդուածը կը վերջացնէ այս կարծիքը յայտնելով, թէ Ռուսիա բոլոր աշխարհ իրեն դէմ միաբանելու և ոտք հանելու անխոհեմութիւնը չըներ։ Մինդամայն կաշխատի Ռուսիոյ կայսեր սիրտը հանդարտեցնելու, ապահովութիւն տալով անոր, թէ Եւրոպական տերութիւնները զինքը նուաստացնել չեն ուզեր, ըստ որում՝ ինքը ազդեցութեան և ակնածութեան կարօտ է։ Ուստի Պ. Տը Լակէռոնիէռ կը կարծէ որ Արեւելքի խնդիրը հիմա աւելի դիւրութեամբ կը լուծուի քան թէ թշնամութեանց սկսելէն առաջ։ Հետեւաբար կը փափաքի որ եւրոպական տերութիւններն իրենց օրինաւոր վճռովն այս խնդիրը լուծեն։

« Դանուբի եղելքներուն վրայ » յաղթողն ով որ ըլլայ նէ, կ'ըսէ, Ա-» րեւելքի խնդիրը Օսմանեան և Ռու-» սիոյ պատերազմի դաշտին վրայ չի » պիտի լուծուի։ Այնչափ մեծ դատի մը » համար այս միջոցը շատ նեղ է։ Ինոր » դատաւորը Եւրոպա է. թէ կռիւով » լուծէ այս վէճը և թէ խաղաղու-» թեամբ, յաղթութիւնը անոր պիտի » մնայ ըստ որում, անոր ձեռքն է » զօրութիւնն ու իրաւունքը, որուն » դէմ դնել անհնար է։ »

— Վլէնայէն Համպուրկի Բոռէս-Բոնպան լրագրին հետեւեալը կը գրեն։

» Մեր կառավարութեան դիտաւորութիւնը Օսմանեան և Ռուսիոյ վէճին մէջ կատարեալ չեզոքութիւն մը պահել է։ Առաջ աշխատեցան Աստրիոյ կառավարութիւնը Ռուսիոյ հետ միացնել Տաճկաստանի մէջ Անգղիոյ և Գաղղիոյ ազդեցութիւնը հակակշռելու համար, բայց ամենեւին չի յաջողեցան։ Յայտնի է որ Ռուսիոյ կայսեր Օլմուց երթալն այս նպատակաւ էր։ Աստրիոյ կայսրը յօժարութիւն ունէր դաշնակցութիւն մը ընելու Ռուսիոյ կայսեր հետ, բայց այն պայմանաւ որ Իրուսիոյ թագաւորն ալ այն դաշնակցութեան մէջ մտնայ։

« Ահա Ռուսիոյ կայսեր Օլմուցի մէջ ձեռք բերածը։ Վարշաւայի մէջ Ռուսիոյ կայսրը նորէն խօսակցեցաւ Աստրիոյ կայսեր և Իրուսիոյ թագաւորին հետ։ Իրուսիոյ թագաւորը հաստատ որոշում մը չըրաւ, և ընելիք որոշումը իւր պաշտօնէից ժողովէն կախեալ թողուց։

Նիկողայոս կայսրն անձամբ Պէռլին գնայ՝ որ իւր ներկայութեամբը կարենայ Իրուսիոյ կառավարութիւնը իւր կամացը բերել։

» Խօսակցութիւններն սկսան, բայց Իրուսիոյ կառավարութեան պաշտօնեաները կատարեալ չեզոքութիւն պահելու դիտաւորութիւններնուն վրայ հաստատ կեցան։ Կայսրը Պէռլինէն մեկնեցաւ իւր անյաջողութեանը վրայ տրտմած։

« Դիւրաւ մը եզրակացուիլ կրնայ թէ Աստրիոյ կառավարութիւնը Վարշաւայի մէջ եղած պայմանական խոստմունքներով կապուած չի համարուիր։ Վարշաւայի տեսութիւնէն ետեւ Աստրիոյ զօրաց թիւը պակսեցնելու որոշումը՝ այս ծանուցման վրայ աւելի կարեւորութիւն մը կ'ստանայ։

— Սբէնսբրի Կազէթ լրագիրը Ռուսիոյ բանակէն փախչող զինուորներուն վրայ խօսելով հետեւեալ տեղեկութիւնները կուտայ։

« Ռուսաց զօրքերուն մէջ բաղմաթիւ լեհեր կան։ Այնպէս շատ ալ մահմէտականներ կան։ Իսլամութիւնը Ասիոյ հարաւային և արեւմտեան գաւառաց բնակիչներուն մեծագոյն մասին կրօնքն է. Թաւրիսիոյ և մինչեւ անգամ Լեհաստանի մէջ մզկիթներ կան իմամներու ձեռք։ Ընդհանրապէս մահմէտականաց թիւը Ռուսիոյ բոլոր ժողովրդեան տասնրուութերորդ մասին չափ կը հաշուեն, այսինքն երեք միլիոն ու կէս։ Իրենց կրօնական գործերը երկու միֆթիի ձեռք կը տեսնուին, որոնց մէկը Օրէնպուրկի կուսակալութեան Իւֆատան քաղաքին մէջ և միւսը Թաւրիսիոյ Պաքթիսչարի քաղաքին մէջ կը նստին։ Իրենց թեմերը իւլէմներ և իմամներ կը կառավարեն։ »

Կայսերական հրամանաւ՝

Բարեպաշտական շինուածոց (էվգաֆ) գանձատան նախկին քարտուղար Իզզէթ էֆէնտին գանձուց պաշտօնատան համարակալութեան գրասենեակին անդամ անուանեցաւ։

Դալիպ էֆէնտին Անատոլուի կայսերական բանակին վերակացու Սըրրի փաշային դրան գործակալ անուանեցաւ։

Բարձրապատիւ մեծ Եպարքոսի թղթակցութեան գրասենեակին անդամ Իզզէթ էֆէնտին երրորդ կարգի պաշտօնատար անուանեցաւ։

Բարձրապատիւ մեծ Սպարապետին կնքապահ Պէհիճ էֆէնտին երրորդ կարգի պաշտօնատար անուանեցաւ։

Բէվանէզի տեղակալ Բաղիպ փաշային դրան գործակալութիւնը Եահեա Աէզայի էֆէնտիին յանձնուեցաւ։

Բարձրապատիւ մեծ Եպարքոսի թղթակցութեան գրասենեակին անդամ Պէհճէթ էֆէնտին՝ չորրորդ կարգի պաշտօնատար անուանեցաւ։

ՇԱՄԻԼ ԵՒ ԿՈՎԿԱՍ

Այս մակագրով գաղղիական Բռնբէրր-Ֆոնէլ լրագրին հետեւեալ ուշադրութեան արժանի պատմական տեղեկութիւնները կուտայ Կովկասեան գաւառներուն և անուանի Շամիլ Էմիրին վրայ։

« Վրաստանի առատաբեր դաշտերուն մէջ այս օրերս Շամիլի երեւան ելնելը՝ Դանուբի եզերքներէն առնըւած վերջին լուրերուն հետ զուգընթացութիւն մը ունենալով, Կովկասեան պատերազմին և անոր առաջնորդին յանկարծակի եւրոպական կարեւորութիւն մը տուաւ, որ մինչեւ հիմա չէին ունեցած։ Քանի հազար աննուաճելի լեռնականաց յանկարծ Թիֆլիզի վրայ յարձակիլը՝ ոչ միայն վերջին դէպք մը չէ այս սակաւածանօթ կռուոյն մէջ որ կէս դարէ 'ի վեր կը տեւէ, այլ մեծ տեսարանի մը առաջին արարուածն է, որ բոլոր աշխարհի ուշադրութիւնը կը գրաւէ։

Աւստի քաղաքական ուշադրութիւնը յանկարծ դէպի այս կովկասեան լեռները դարձաւ, որոնք մի միայն Անհրգամ կրցաւ առնել նուաճել, և որոնք հիմա Ռուսիոյ բոլոր զօրութեանը դէմ կը դնեն։ Շամիլ այսուհետեւ ամէնէն աղդու օժանդակն է Օսմանեան Դրան՝ իր անկախութեանը համար բրած դիւցազնական ջանիցը մէջ։ Մեր ընթերցողներուն անհաճոյ չըլլար այս մեծագործ մարդուն մինչեւ հիմա բրած գործոյը համառօտ պատմութիւնը ընել հոս և յառաջիկայ դէպքերուն մէջ անոր միջամտութեան հնարաւոր հետեւանքները ցուցնել։

Շատերն այս մարդը Ապտ-իւլ-Գատիրի նմանեցուցին, և յիրաւի այս երկու գլուխներուն մէջ զարմանալի նմանութիւններ կան։ Երկուքն ալ առաջնորդութեան հասան իրենց ունեցած կրօնական ազդեցութեան և մանաւանդ իրենց անձնական քաջութեան և ճարպիկութեան միջոցաւ։ Երկուքն ալ իրենց նպատակ դրին իրենց ազգին ազատութիւնը և ազգին զանազան ցեղերը մէկ գլխոյ մը առաջնորդութեանը տակ միացնելը։ Բայց Ապտ—իւլ—Գատիր միայն ուխտագնաց (հաճի) մըն էր, և երկայն ատեն դիմանալուն միջոցները մասամբ մը եւրոպական քաղաքակրթութենէն առած էր։ Իսկ Շամիլ աւելի բարձրէն սկսաւ իր գործը. ինքզինքը առաքեալ Աստուծոյ անուանեց՝ Մահմետի սկսած գործը կատարելու և յաղթել Ալին և Իօմէրին երկու մեծ հերձուածները միաբանելու համար։ Իր հետեւողները համոզեց որ ժամանակ ժամանակ իր միտքը կը յափշտակուի և Աստուած իր կամքը իրեն կը յայտնէ։ Այսպիսով կարող եղաւ անձնանուէր և աննուաճելի զօրքեր գլուխը ժողվելու, որոնց կոյր հնազանդութիւնը վտանգէ փախչիլ չգիտեր, և կրօնական մոլեռանդութիւնը կարող է խիստ մեծ բաներ ընելու։

Շամիլ այս օրուան օրս յիսունըվեց տարու է։ Միջահասակ, բայց աղդու դիմօք։ Իր առանձին կեանքը Ապտ—իւլ—Գատիրի կենացը կը նմանի, զգաստ, խստամբեր, աղօթքի և ժիր աշխատութեան զբաղեալ։ Իր պատերազմական գործերը 1834 էն կ'սկսին։ Կովկասի պատերազմին մէջ իրեն նախորդներն եղան նախ Շէյխ Մանսուր, ապա Գազի Մօլլա և անկէ ետքն ալ Համզատ պէյ։ Այս վերջինին մահուամբը Շամիլ 37 տարեկան հասակին մէջ Կովկասի Մահմետական ցեղերուն գլուխ և իշխան եղաւ. առանց նաեւ սկսաւ այս քաանամեայ պատերազմը՝ որ Լեհաստանի տիրելու համար բրած կռուներէն շատ աւելի կորուստ պատճառեց Ռուսիոյ։

Այսու ամենայնիւ Շամիլ կովկասեան բոլոր ցեղերուն գլուխ և հրամանատար կարծողը կը սխալի։ Այս բարձր լեռներուն գօտին, որ Սեւ և Կասպից ծովերուն մէջ տեղը Եւրոպան Ասիայէն կը զատէ, երկու մասն բաժնուած է Տարէկն (Կովկասեան դրունք) բսուած կիրճով (պօղազ), որուն մէջէն կ'անցնի Մեստօքէն Թիֆլիզ տանող զինուորական ճամբան։

Այս կիրճին աջ կողմը՝ Ռուսիայէն գալով մինչեւ Կասպից ծով, Շամիլեան իշխանութեան երկիրներն են, ուր Չէչէնները կը բնակին։ Ձախ կողմը մինչեւ Սեւ ծով, Չէրքէզ բսուած ցեղերը կը բնակին, որոնք Շամիլի իշխանութիւնը չեն ճանչնար և Ռուսիոյ հետ ալ յայտնապէս պատերազմ չունին։ Սակայն թէ, որովհետեւ Կովկասի այս երկու մեծ բաժիններուն ազգային ատելութիւնները և կրօնական կարծիքները գրեթէ նոյն են, դիւրաւ կը հասկցուի, որ եթէ պարագաները ընդհանուր ապստամբութիւն մը յարուցանելու նպաստեն, վեհափառ Սուլթանը և Տաղիստանի մարգարէն շուտով կրնան բոլոր կովկասեան լեռներուն Սուլթանն ու մարգարէն ըլլալ, և անատենը Վրաստանի և Իմերէթի գեղեցիկ գաւառները՝ որոնք Եւրոպայի հետ անհաղորդ մնացած են, կրնան դիւրաւ այս անիրաւ պատերազմին բոլոր ծախքերը Տաճկաստանի վճարել։

Իսկ Շամիլի առուրայ հետ բրած պատերազմներուն անցքերը խիստ քիչ ծանօթ են։ Ռուսիոյ քաղաքավարութեան հինուց 'ի վեր կանոնն է՝ իր ներքին վէրքերը ծածկել և շատ անգամ սուտ յաղթութեանց լուրեր միայն ծանուցանել Եւրոպայի։ Բայց երբեմն անանկ հանգամանքներ և անանկ արդիւնքներ կան, որ վերջապէս կը յայտնուին։ Կովկասեան պատերազմը յիսուն երեք տարիէ 'ի վեր կը տեւէ։ Ռուսիոյ ամենէն երեւելի զօրապետները մաշեցուց, ինչպէս են Զիզիանօֆ, Եէրմօլօֆ, Պասքիէ, Ռօզ, Հէյտարթ, Ռօզէն, Նայտհարտ, և իր ընտիր զօրքերը կերաւ։ Բոլոր այն կողմը խիկալող զօրաց համար խոռոչ (գօրգուլուգ) մը եղաւ։ Ամբաւ գումար ծախել տուաւ տէրութեան գանձուն։ Եւ այսչափ ճգանց հակառակ՝ այս օրուան օրս այնչափ քիչ յառաջ գացած է, որ ընդհանուր սպարապետ Վորոնցոֆ իշխանը Թիֆլիզ իր պալատին մէջ ապահով չէ, և իր կառավարութենէն 120.000 հոգի կուզէ Վրաստանի մէջ ինքզինքը պաշտպանելու համար։

Այս կէս ազգային և կէս կրօնական պատերազմին ծագումը Վրաստանի Ռուսաց ձեռքն անցնելէն է։ Այս քրիստոնեայ երկիրը յաճախ ասպատակ կ'ըլլար Թաթարներէն կամ Մօնկոլներէն, որոնք Ասիոյ տիրապետութիւնը մէկ մէկէ կը վիճէին։ Աւստի Վրաստան իրեն պէս քրիստոնեայ ազգ մը իրեն պաշտպան ընելու միտք՝ Ռուսիոյ հովանաւորութեան տակը մտաւ։ Հովանաւորութենէ բոլորովին տիրապետելու մէջ մէկ քայլ մը կար. այս քայլը 1800 ին առնուեցաւ. Պօղոս կայսեր մէկ հրովարտակաւը, որով կովկասեան լեռներուն ասդին կողմը նոր թագաւորութիւն մը ստացաւ Ռուսիա։ Բայց ան ժամանակէն սկսաւ այն կողմերը գտնուած անկախ ցեղերուն դէմ ընդհանուր պաշարում մը։

Այս ցեղերը 1.500.000 ի չափ հոգիէ կը բաղկանային Կովկասի հիւսիսային լերանց վրայ, արգաւանդ, գեղեցիկ, անհարթ, դժուարամատոյց երկրի մը մէջ, ուր երկու մեծ գետեր (Թերէք և Քուպան) կ'անցնին։ Ռուսիա պարտաւորեցաւ միանգամայն իր հարաւային երկիրները և Ասիայի մէջ նոր տիրած երկիրները պաշտպանելու։ Սեւ ծովու և Կասպից ծովու եզերքը գտնուող խաղաներուն հրաման եղաւ մէկ ծովէն մինչեւ միւսը տարածուած անհուն երկիրները պահպանել։ Մեծ բանակ մը Ասիայի կողմէն գործողութեան սկսաւ բացարձակ իշխանութիւն ունեցող ընդհանուր սպարապետի մը հրամանատարութեանը տակ. և ասանկով՝ յիսուն տարուան մէջ Ռուսիոյ զօրութիւնը՝ առանց նուաճելու յոգնեցուց վերմ խաբեբայի մը առաջնորդութեան տակ գտնուած ափ մը քաջ զօրքերը։

Այս երկարատեւ պատերազմին առաջին երեւելի դէպքը՝ Աքիւլկօ բերդին առնուիլն եղաւ, որ Շամիլ մարգարէին բնակարանն էր։ Այս դէպքը 1839 ին պատահեցաւ Կրապպ զօրապետին առաջնորդութեամբը, չորս ամիս պաշարուելէն և քանի մը արիւնահեղ պատերազմներէ ետեւ։ Շամիլ միմիայն փախուստ ազատեցաւ, և այս ազատումն ալ տակաւին այն ջերմեռանդ անձնանուիրութեան միջոցաւն էր։ Բայց սակայն անոր ազդեցութիւնը աւելի մեծցաւ իր երկնային պաշտօնին հաւատացող ժողովրդոց վրայ, և 1842 ին նոյն Կրապպ զօրապետէն իր յաղթուելուն վրէժը հանեց, անոր զօրքերուն կէսը Տարկոյի կիրճերուն մէջ ջարդելով։

Այս Տարկոյի կոտորածը անանկ դէպք մըն է, որ Կովկասեան պատերազմին սոսկալի արդիւնքները բոլոր Եւրոպայի մտօք շօշափել տուաւ։ Շամիլ անով իր անունը մեծցուց. անով իր յանդգնութիւնը աճեցաւ. և 1843 ին և 44 ին Չէչէնները քանի մը անգամ հետզհետէ արշաւեցին Վրաստանի վրայ, և անոնց դէմ խրկուած զօրապետներուն անհմտութիւնը թոյլ տուաւ յաղթող Շամիլին՝ իր

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ի ծնէ կոյրերուն վիճակը բնաւորելու և դարմանելու վրայ։[1]

ԻԷ.

Տիտօս իր ժամանակի հզօր գրիչներէն մէկն էր, բայց ողջախոհներէն մէկը չէր։ Իր ամէն գրուածոյը մէջ տեղ տեղ սքանչելի հանճար տեղ տեղ ալ խօլական իմաստասիրութիւն մը կը տեսնէր։ Դեղեցկին ու ազեղին խառնուրդ ու միութիւնն էր, բայց ոչ գեղեցիկ էր և ոչ հաճոյ, և աւելի գէշ էր քան աղէկ։ Բանդ անկերպարան և անկանոն մտածութիւնները ոչ մարդոց կանոն կրնային ըլլալ, ոչ յառաջդիմութեան արգելք, և ոչ 'ի ծնէ կուրաց պատրաստեալ ապագային ալ խափանարար։ Աւան զի եր բոր գրիչ մը կամ խօսող մը իր մտացը մէջ իր հաճոյքը և իր բաղձանացը կուռքը ստեղծեր ու մարդոց իր կուռքը պաշտել տալու հետամտութիւն կ'ընէ, որչափ հանճարով գրէ որչափ կարօղով խօսի և որչափ ջերմութեամբ կռուի, միշտ իմաստակ է, և միշտ իր ծրարը կապած, մարդկային ազգին չարաքարիներուն լցած վէհը պիտի երթայ իր յաջորդներուն ժամանէ։

Մարդկային ազգին ընդհանրութեանը կամ մասնաւոր մէկ մասին բանիւ կամ գրով և կամ գործով խորհուրդ տալու կամ առաջնորդութիւն ընելու պաշտօնը վրան առնող մէկը, թէ որ 'ի ծնէ կուրաց և խուլ համրաց բնութեանը խելամտութիւն ընելը անարժան համարի, անոնց կարիքը ճանչցած չըլլայ և անոնց դարմանին զբաղելու ըլլայնէ, հարկ է որ կոյրերն ալ կոյր, կամ բնութեամբ յիրաւ անզգամ դժնեայ և բարոյականութեան անհաղորդ եղած ըլլայ։ Անցնին ջաղացքը ձերմկցունող և տարկքնին նուաստ մտածութիւններու գեղջուկ գաղափարներու անսահման հաճութեանց և անձնահաճ ամբարտաւանութեան ճարակներով սնուցանող աղքատ միտքեր արդարեւ միշտ անպակաս եղած են և պիտի ըլլան, բայց քրիստոնէութեան և իմաստասիրութեան ոգիները հեղձուցանելու և անհետացունելու բաւական չէ իրենց լեզուն ու բանակները։ Անանկներուն մարդիկ երբեմն ունկնդրութիւն կ'ընեն, բայց միշտ չեն խաբուիր։ Թողունք խթանին դէմ աքացողներն աքացելու, որոնց գարշապարները միայն ամենէն փոքձուած ու խորհրդատուները կրնան ըլլալ իրենց ուղեղներուն։

ԻԸ.

Իրիկուն մը Փարիզ հասարակաց զբօսատեղեաց մէկին մէջ ամբոխը սրճարանի մը դէմ ժողվուեր նուագածուի մը մտիկ ընելու կ'զբաղէր։ Նուագածուները Թուով ութը տասը կոյր էին, որ աչուըներն անոց դրեր, ու երաժշտական Թերթեր բարձած գրակալի մը առջին կայներ, անմիաբան անյարմար և խառնաձայն եղանակութիւն մը կը յօրինէին, որով ամբոխին ծաղրը կը շարժէր։ Ամբոխին մէջ մտադիր և ուշադիր կեցած մէկն ալ կար, որուն ուրիշ կերպ ազդեցութիւն ըրեր էր աս ծիծաղաշարժ և գորովաշարժ պատահումը։ Աս անձը՝ որուն հիմա բառ առ բառ պիտի հետեւիմ, ինքնիրեն կ'ըսէ որ, « կոյր չի ճանչնար կոր իրենց ձեւերնուն զանազանութեամբ բը. տակի մը արժէքին վրայ կը արտածել կոր. Ինչու չի պիտի կրնայ ուրիշ օտրէն և այբը ֆէրէն սորվել՝ թէ որ աս տառերը շօշափելի եղած ըլլային։ » Ես ան վայրկենէն մտքին մէջ կը հաստատէ որ, խիստ կարելի է այն խեղճերուն օգտին համար իրօք ճշմարտել, ինչ որ առեւտրի և առ 'ի ծաղր հօն կեցեր կ'ընէին կոր անոնք։

Ան աս փեսմախոհ մարդն էր Վալէնթին Հաուի, և աս վայրկեանն էր միակ իր առաջարկութիւնը յղացած մտածած խորհած առաջադրած ու հաստատութիւն տուած ժամանակը։

Իր բուն նպատակը կոյրերուն կարդալ սորվեցունել էր, որով կոյրերն ալ

[1] Տես Թիւ 84-85 87-93 - 94-96։

պատուած սկեսական իշխանութիւնը բոլորովին հաստատելու և իր երկիրն ու քանակը լաւ մը կարգի դնելու։ Այս մասին ալ Շամիլ քաջահանճար մարդ մը ըլլալը փորձով ցուցուց։ Իր օրէնսդրական և քաղաքական հիմնադրութեան գործերը իւր մարգարեական պաշտօնին չափ նշանաւոր են։

Ռուսերը Տարկոյի ձախորդութեան վրէժը 1845 ին հանեցին Վորոնցոֆ իշխանին առաջնորդութեամբը յիշեալ բերդը նորէն առնելով։ Բայց այս նշանաւոր յաջողութիւնը չարգիլեց Շամիլն 1846 ին Գապարտայի վրայ յարձակելու, և այս օրերս 20.000 հոգւով և 60 թնդանօթով այսինքն ամէն ժամանակէ աւելի զօրաւոր կերպով Վրաստանի վրայ յարձակելու։ Արդ այժմեան պարագաներուն մէջ այսպիսի օժանդակ մը պզտիկ բան չէ։ Վորոնցոֆ իշխանը՝ որ այս օրուան օրըս Կովկասի ընդհանուր կուսակալն է, Շամիլի ձիաւորներուն և Տաճկաստանի կանոնաւոր զօրաց մէջ մնալով, խիստ վտանգաւոր վիճակի մը մէջ պիտի գտնուի։

Օսմանեան կայսրութիւնը Սեւ ծովու վրայ երեք նաւախումբ ունի, ռուսաց երկու նաւախումբին դէմ։ Յայտնի է արդէն, որ Բ. Դրան կողմէն պատերազմական պաշարներ և զօրապետներ խրկուեցան Շամիլի։ Թշնամութիւնները չէ մը յառաջ գալցածին պէս՝ Չէրքէզները չէին կրնար դիմանալ իրենց կրօնակցաց թելադրութեանը և Շամիլի ազդեցութեանը. անատենը պիտի սկսի Ռուսիոյ տէրութեան համար այն նախախնամական քաւութիւնները, որ հասարակաց խղճին վրէժխնդիր են։

Մինչ որ, կովկասեան գաւառները Ռուսիոյ տէրութեան հետ խառնելու միջին քաղաքակրթութեան մասին օգուտ մը տեսնելիք չունին։

Աւելի ճշմարիտ ազատութիւն, աւելի արդարութիւն, աւելի խնամոտն և լուսաւորեալ բարեկարգութիւն պիտի տեսնուի միշտ Օսմանեան երիտասարդ Ինքնակալին կողմէն, որ հաւասարապէս կը պաշտպանէ բոլոր կրօնքները և կեղծաւորի խառնամիտները կը գործադրէ, քան Ռուսիոյ Ինքնակալին կողմէն, որ իւր ընդարձակ կայսրութեանը մէջ ժողովրդոց անկախութիւնը և ազգութիւնը երբէք չի յարգեց։"

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԱՆԳԼԻԱ։ Նոյեմբ 19 ին Լորտ Բալմերսթընին պատգամաւորութիւն մը գնաց Օսմանեան խնդրոյն վրայօք Վ. Թագուհւոյն ուղերձ մը մատուցանելու համար։ Լորտ Բալմերսթըն պատասխանեց, թէ Թագուհւոյն կառավարութիւնը հաստատութեամբ միաբանած է ինչ կ'ըլլայ ըլլայ Օսմանեան կայսրութեան ամբողջութիւնը պահպանել։

— Գաղղիական Բաթրի լրագրին մէջ նոյեմբեր 18 թուով հետեւեալը կը կարդանք։

" Երէկ և առջի օրը Լոնտրայի վաճառականաց ժողովարանին (պօրսա) մէջ տեսակ տեսակ խօսքեր պտըտեցան։ Նախիջաղէս պաշտօնէից ժողով ըլլալու խօսք եղաւ։ Կ'ըսեն նաև, թէ Ռուսիոյ հետ առեւտուր ունեցող անգղիացի վաճառականները պատգամաւորութիւն խրկեր են արտաքին գործոց պաշտօնեայ Լորտ Գլարէնտընին, ան ալ իրենց պատասխաներ է, որ այժմեան պարագաներուն մէջ խոհեմութեամբ վարուին։"

ԳԱՂՂԻԱ։ Փարիզէն Պէլճիքայի Էնտէբանտանս լրագրին գրուած նամակի մը մէջ կը կարդանք, որ Լոնտրա նստող Գաղղիոյ դեսպանը Պ. Վալէվսքի՝ հեռացուած Ֆօնթէնպլօ կանչուեր է, ուր կը գտնուի հիմա Վ. Նափօլէոն Գ. կայսրը։ Կ'ըսուի թէ Պ. Վալէվսքիին Անգղիայէն բերած լուրերը՝ Արեւելքի խնդրոյն վրայօք Եւրոպական ընդհանուր պատերազմ ծագելու կասկածները կը փարատեն։ Դարձեալ կ'ըսուի, թէ Անգղիոյ կառավարութեան միտքն ան է, թէ քանի որ ռուսերը Դանուբը չեն անցնիր, Անգղիոյ կամ Գաղղիոյ նաւատորմիղներն ալ Սեւ ծով չելլեն։ Իւր որովհետեւ հաւանական չերեւիր, որ Կորչաքոֆ իշխանը ասանկ ձմեռ ժամանակ Դանուբէն անցնիլ ուզէ, ուստի հարկաւ բոլոր ձմեռ թշնամութիւնները կը դադարին, և ասանկով դեսպանական խօսակցութիւնները ժամանակ կը գտնան գործը խաղաղութեամբ վերջացնելու և թող չեն տալու որ ընդհատեալ թշնամութիւնները գտնան նորէն սկսին։ Այն թղթակիցը կ'ըսէ նաև, թէ Պ. Վալէվսքիին Ֆօնթէնպլօ գալը՝ Նամբէ փաշային Անգղիա և Գաղղիա փոխատուութեան երկու կողմին խնդրոյն ալ վերաբերութիւն ունի։ Կը կարծուի, որ Գաղղիոյ տէրութիւնը այս խնդրոյն մէջ ալ Օսմանեան տէրութեան վրայ ունեցած բարեկամութեան և համակրութեանը նոր ապացոյց մը տալէ ետ չի պիտի կենայ։

ԳԵՐՄԱՆԻԱ։ Գերմանական դաշնակցութեան ժողովը այս օրերս գումարելով, ժողովոյն նախագահը Արեւելքի խնդրոյն վրայօք տեղեկութիւն տուաւ ժողովին։ Ետքը՝ յանձնարարական ժողովի մը առաջարկութեամբը՝ ժողովը որոշեց 100,000 թալէր պատրաստել, որպէս զի գերմանական դաշնակցութիւնը պատերազմի խառնուելու պարտաւորի նէ՝ անպատրաստ չի գտնուի։

ՍԱՐՏԷՆԻԱ։ Վ. Վիքթոր Էմմանուէլ թագաւորը հրովարտակաւ օրէնսդրական ժողովը դադրեցուց և պատգամաւորաց խորհրդարանը լուծեց։ Կառավարութեան պաշտօնեաները յայտարարութիւն ըրին, թէ այս լուծման պատճառը ծերակուտին տըւած վերջին վճիռներն են, որով հարկաւոր դատուեցաւ նոր պատգամաւորաց ընտրութիւն մը ընելով ազգին կամքն իմանալ։

Նոր ընտրութիւնները դեկտեմբեր 8 ին պիտի ըլլան և խորհրդարաններն ալ 19 ին պիտի բացուին։

ԲՈՐԹՈՒԿԱԼ։ Վ. Տօնա Մարիա Բ. Թագուհին ծննդաբերութէ պատճառաւ նոյեմբեր 15 ին մեռաւ 34 տարեկան։ Տէրութեան օրինաց համեմատ՝ հանգուցեալ Թագուհւոյն երիկը Կօթայի Ֆերտինանտ Սաքս Գօպուրկ իշխանը՝ որ միայն թագաւորի տիտղոս ունի, թագաւորութեան խնամակալ պիտի ըլլայ մինչեւ իւր անդրանիկ որդւոյն չափահաս ըլլալու ժամանակը, որուն անունը դրուեցաւ Բէտրօ Ե. արքայ Բորթուկալի։

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ։ Աւգսմանազլէյն նոյ. 13 թուով կը գրեն, թէ ծանր խնդրոյ մը պատճառաւ՝ այս տէրութեան մէջ նստող Անգղիոյ դեսպանը՝ ազդու ծանուցագիր մը խրկեց Պարսից կառավարութեան և արդար հատուցում պահանջեց։ Վ. Շահը դեսպանին իրաւունքը ճանչցեր էր, բայց Ռուսիոյ դեսպանին գաղտնի թելադրութեամբը Պարսից կառավարութիւնը իւր միտքը փոխեց։ Հետեւաբար Անգղիոյ դեսպանը իւր դեսպանական յարաբերութիւնները դադրեցուց Պարսից կառավարութեան հետ։

— Աֆղաններուն մէջ տեսնուած կարգէ դուրս գրգռութիւնը՝ ինչպէս որ անցեալները ծանուցինք, ծանր անհանգստութիւններ պատճառել սկսաւ ոչ միայն Պարսկաստանի, այլ և Ռուսիոյ։ Աֆղաններուն կողմէն Պարսկաստան յատուկ դեսպան մը խրկուած ըլլալու խօսք կար։ Այս դեսպանութիւնը տուողը Թէհրան հասաւ Աֆղաններուն Տօսթ-Մուհամմէտ խան Շահին կողմէն, որ ժամանակէ մ'ի վեր՝ Ռուսիոյ դէմ անհնարին ատելութեամբ լցուած՝ անդադար կը մտածէր անոր Պարսկաստանի և Խիւայ ուրիշ կողմերը բռնած քաղաքականութեանը դէմ։ Կ'ըսեն թէ Աֆղաններուն դեսպանը ամենահարկաւոր պաշտօնով մը խրկուած է, և Տօսթ-Մուհամմէտ շահն անհամբերութեամբ կ'սպասէ իր առաջարկութեանց յաջողութեանը։

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՔ։ Օդաշարժ նաւուց հնարիչ Շուէտցի Էրիքսըն մեքենագէտը Նիւ Եօրքի մէջ քոլէրայէն մեռաւ իւր գիւտը կատարելագործելու ժամանակ չունենալով։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Անցեալ հինգշաբթի Սուլթան Ահմէտի դպրոցին մէջ տարեկան հարցաքննութիւն եղաւ։ Օգոստափառ Ինքնակալն ալ հարցաքննութեան հանդեսին ներկայ գտնուելով շատ գոհ եղաւ դպրոցին բարեկարգութենէն և աշակերտաց յառաջադիմութենէն։ Տէրութեան պաշտօնեաները և ուրիշ զանազան բարձրաստիճան պաշտօնականներ այս հանդէսին ներկայ էին։

— Շաբաթ օրը՝ Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հայրը բարեհաճեցաւ իւր ամփոփական ուսումնասիրութեամբը ներկայ գտնուելու Էճնի Գաբուի դպրատան քննութեանը, և շատ գոհ եղաւ տեսնելով դպրոցին բարեկարգութիւնը և աշակերտաց յառաջադիմութիւնը, որ տեղւոյն ուսումնասէր հոգաբարձուացը և հայերէնի դասատու Մահտեսի Գրիգոր վարժապետին գովելի ջանից արդիւնքն են։

— Օգոստափառ Ինքնակալը՝ Ռումէլիի կայսերական բանակին սպարապետ Օմէր փաշային ըրած մեծամեծ ծառայութիւններէն գոհ ըլլալով, բարեհաճեցաւ շնորհելու անոր ադամանդներով զարդարուած պատուոյ սուր մը և չքեղ ու ընտիր պատերազմական ձի մը, որուն փայլ կազմածը (թագըմ) ոսկիով ու ծանրագին գոհարներով զարդարուած է։

— Սամսոնցի Բահիմ զօրավարը՝ որ քանի մը ամիս առաջ Ռումէլիի կայսերական բանակը գացած էր, անցեալ չորեքշաբթի Աւստրիական Լլոյտի շոգենաւով մայրաքաղաքս դարձաւ իւր հետ մարդոցմով և Անգղիացի Ռոսդ հրամանատարին հետ։

— Անգղիական Ֆրէր և գաղղիական

կարող ըլլալուն տեսութիւններին ողջ եղողներուն պէս ամէն բան մինչև գըրուած եղանակներն ալ ուսանիլ։ Այս յաջողութեանը համար խորհեցաւ բարձրաստիճան կամ ցցուատիպ տպագրութեան մը հնարը գտնալ, անանկ որ, գիրերը թուղթին երեսը մնացածէն բաւական բարձրութեամբ ցցուածի պէս ըլլալով կուրին մատանցը շօշափելի ըլլային։ Մինչեւ ան ատենը ժամանակ ժամանակ քանի մը հանճարեղ կոյրերու իրենց համար հանճարած ձեւերն ու զանազան անձանց կողմէ համար հնարած գիրերու յիշատակութիւնները կարելի էր որ իրեն գաղափար տային, բայց իր գիւտը անօրինակ էր, և կատարելութեամբը ամենէն գերազանց։

ԻԹ.

Ան օրերը Փարիզ Լըքլիւզօն անունով ի ծնէ կոյր պատանի մը կար, որ եկեղեցւոյ մը դուռը կեցած կը մուրար։ Հաւի անոր մուրանալով օրը վաստկածը իր քովէն տալու խոստումով ընելով, առաջարկեց որ իր տունը գայ դաս առնէ։ Իւր աս կոյր տղեկին վրայ սկսելով, օրէ օր գտածներն ու հնարածները անոր վրայ փորձեց։ Ինքը ամենէն իր յոյսը յաջողութեամբ պսակած տեսնելով, քաջալերութեամբ գնաց Մարդասիրական Ընկերութենէն նպաստ խնդրեց, ու Պայէի և Ռօշֆուքօ-Լիանքուռ մեծանուն և հզօր խնամոտաց օժանդակութիւնն ու պաշտպանութիւնը գտնելով, 1784 էն մինչեւ 85 իր ձեռքին տակը տասն մը և 25 ալ կոյր ունեցաւ ձրի խնամեալ։

Այս կոյրերուն օր քան օրէ ըրած զգալի յառաջադիմութեան համբաւը հասարակութեան ուշադրութիւնը դարձուցին աս նորօրինակ և տարօրինակ դպրոցին վրայ։ Հաւի իր աշակերտաց յառաջադէմները հետն առած Վերսայլ գնաց, ու արքունեաց առջին եղածին փորձն ընելով, Լուդովիկոս ԺԶ. ին բարի սրտին գթութիւնը ամենայն գթութեան արժանի խեղճերուն վաստկցունել տուաւ։

Ան միջոցին Փարիզի գիտութեանց ճեմարանն ալ Հաւիէն տեղեկութիւն ուզեց իր մեթոտին վրայօք, և մասնաւորութեամբ քննելէն ետեւ, վկայեց որ Հաւիին մէջ մինչեւ ան ատենը քանի մը կոյրերու և Բիւֆոնի կուրին գործածածներէն անհամեմատ առաւելութեամբ կատարեալ կարգաւոր և գործադրուելու յարմարագոյնն է։

Հաւի անդադար և անխոնջ կ'աշխատէր իր ձեռն ու տպագրութիւնը կատարելագործելու, և ուսանողաց թիւն ու զարգացումը աճեցունելու։ Իր առաջնոյ մէջ Լուսածոյ շնորհիւը անյաղթ խոչ մը խութ մը չելաւ բնաւ իր դէմը։ Ամեն բան դժուարութի էր, բայց իր յարատեւութեանը առջին դժուարութիւն մը չի կար որ գիւտութեան չի փոխուէր։

Արդէն աշակերտները բնական հրաշագործութեան հասած էին. բաւ կ'ըսեմ որ, իրենց կարդալը ու մէջինն ուսանելիք գիրքերը իրենք կը տպէինկր իրենց ձեռքով։ Բարեբար և առատասիրտ անձինք ալ աս յաջողուածներն ու զգանչելի արդիւնքներն աչօք տեսնելով, մարդասիրութեան պահանջածները յօժարամտութեամբ և ճարտարութեամբ կը հասուցանէին։ Անոնց մէջը արանց կարգէն կրկին յիշատակութեան արժանաւորագոյնն է Ռօշֆուքօ-Լիանքուռ, որուն անունը բարերար գործոց բազմութիւ հիմնադրութեանց կցորդած է Գաղղիոյ մէջ, և Պ. Պայէի, որ գիտութեանց և դպրութեանց երախտաւորներէն մէկն եղաւ, և Գաղղիոյ մեծ յեղափոխութեան ատենն ալ ազգային ժողովին անդամ ու Փարիզի քաղաքական իշխանապետ եղաւ, որուն եղերական մահը լոյսին գաղղիակայքը։ Կանանց կարգէն ալ Մատամ տը Փլանօի, Մատամ Տիւմէնիլ, Մատամ Տեֆօշուէ, և կանանց ազգին պարծանք և պսակ Մատամ Սթաէլ կամ Սթալ հռչակաւոր մատենագիրն ու պատմագիրը։

(Պիտի շարունակուի։)

Խ. Պ. Մ.

Չնոծ շոգեշարժ քարշէթները, որոնք անցեալ կիրակի Վառնա գացած էին, հինգշաբթի օրը մայրաքաղաքս դառնալով լուր բերին, որ յիշեալ քաղաքին մէջ կատարեալ խաղաղութիւն և հանդարտութիւն կը տիրէ :

— Անգղիական Բոյն պատերազմական մեծ նաւը 110 թնդանօթով, նոյեմբեր 10 ին Մալթա հասեր է, և քիչ օրէն Կ. Պոլիս պիտի գայ Անգղիոյ նաւատորմին հետ միանալու համար :

— Փարիզի լրագիրները կը ծանուցանեն, թէ Գաղղիոյ տէրութեան Կ. Պոլսոյ նախորդ դեսպան Պ. Տը Լաքուր Նաբոլիի դեսպան անուաներ է :

— Հալէպէն նոյեմբեր 7 թուով հետեւեալ լուրերը կու տան անապատի Արաբներուն և Հալէպի քրիստոնէից վրայօք, որոնք ինքնակամ զինուորութիւն յանձն առած գունդագունդ հայրենեաց պաշտպանութե կը դիմեն :

» Ամսոյ 4 ին, կ'ըսէ թղթակից մը, զինուորական հանդէսի մը ներկայ գտնուեցանք : Անապատի Արաբներէն 5 հազար ձիաւոր գաքուձի պաշի Ալի պէյին առաջնորդութեքը ասկից մեկնելէն ետեւ, Հալէպայ քրիստոնեաները՝ իրենց օգոստափառ տիրոջը և հայրենեացը ծառայելու նախանձաւորութեամբ՝ Մուլէյման փաշայէն հրաման առին կամաւոր հեծելազօրաց գունդ մը կազմելու . Զօրաժողովը միայն քանի մը օր տեւեց, և ամսոյ 4 ին՝ գրեթէ հազար երկու հարիւր ձիաւորէ բաղկացեալ գեղեցիկ գունդ մը պատրաստուեցաւ, ընտիր ձիերու վրայ հեծած և շքեղ կերպով հագուած ու զինուած . Այս գունդը իրեն առաջնորդ ուզեց հեծելազօրաց նախկին հրամանատար քաջութեամբ անուանի հազարապետ Ահմէտ էֆէնտին, որ ժամանակաւ ռուսաց դէմ պատերազմ ըրած է : Մուլէյման փաշան հիւպատոսները, եպիսկոպոսները և բոլոր ժողովուրդը հրաւիրեց յիշեալ գունդին մեկնելու հանդիսին ներկայ գտնուելու : Այդ փաշան ալ եկաւ խումբ մը ձիաւորով և զինուորական նուագարաններով հանդիսին աւելի շքեղութիւն տալու . Զօրաց անցնելու ժամանակը՝ Մուլէյման փաշան սրտաշարժ և ազդու ձայնով մը հետեւեալ խօսքերը ըսաւ : « Սիրելի որդեակք, Աստուած ձեզի օգնական ըլլայ : Ձեր վրայ կը տեսնեմ այն խորին հայրենեաց սէրը, որ ձեր նախնիքները պարծանօք թողուցին ձեզի . ձեր վրայ կը տեսնեմ թշնամւոյն դէմ ելլելու անհամբերութիւն մը : Ձեր փափաքը շուտով պիտի լեցուի : Պիտի տեսնէք անիկա, աղիւ որդեակք, աղնիւ զաւակունք այս վտանգեալ երկրին . ձեր բազուկներն անիկա մեր երկրէն շատ հեռու քշելու չափ զօրաւոր պիտի ըլլան : Արդէն այս առտու մեր բանակին ըրած մեծ յաղթութեան մը լուրը առինք . Փութացէք, յաղթութիւնը ձեզի կ'սպասէ . մեր դատը արդար է, և միշտ արդարութիւնը պիտի յաղթէ մեր ինքնակալին հետ : Կեցցէ մեր ամենասիրելի և փառաւոր Սուլթանը : »

Բերաւոր ձայներ հոն ժողվուած բազմութեան մէջէն այս խօսքերը կրկնեցին, այնպիսի ջերմեռանդութեամբ մը որ տեսնողին սիրտը կը շարժէր . »

— Հռոմէական Հայ ժողովրդեան մէջ Իտալերէն պարաւագքին պատճառաւ երկու տարիէ 'ի վեր ծագած գժտութիւնն ու երկպառակութիւ դեռ կը շարունակէ և ատեն ատեն ցաւալի անկարգութիւններու առիթ կու տայ :

Կայսերական կառավարութիւնն այս խռովութեանց արմատը ջնջելու համար հրաման ըրաւ, որ Հռոմայի գրոց քննութեան ժողովէն դատապարտուած պարաւագիրքը ժողվուի և հռոմէական Հայոց պատրիարքարանը յանձնուի : Հռոմէական Հայոց Գերապատիւ Պատրիարքն այս հրամանը իւր և փոխանորդին ստորագրութեամբը տպել տալով, անցեալ շորեքշաբթի բոլոր Էկեղեցիներուն դուռները փակցնել տուաւ : Հասունեան կուսակցութենէն քանի մը հոգի այս թուղթը Պէյօղլուի և Գալաթիոյ եկեղեցեաց դուռներուն վրայէն փրցունելով, Գերապատիւ պատրիարքն այն մարդիկը բռնել տուաւ ու մէջերնուն մէկը պատրիարքարանին մէջ բանտարկեց միւսները թող տուաւ այն պայմանով որ հետեւեալ օրը ժողովին ներկայանան : Հետեւեալ օրը Հասունեան կուսակցութենէն քանի մը հոգի վերոյիշեալ բանտարկեալը ազատելու մտօք պատրիարքարան կ'երթան և Պատրիարքին հոն չեղած ժամէնը՝ պահապան ժամկոչին ձեռքէն բանտարկեալը բռնութեամբ կը քաշեն կը տանին : Այսպէս պատրիարքական փոխանորդին տանը առջեւը կերթան և շատ անվայել ու պատուոյ դպչելիք խօսքեր կընեն :

Ասոր վրայ Գեր . Պատրիարքը կայսերական կառավարութեան գանգատ ընելով, Բ . Դրան կողմանէ շաբաթ օրը պաշտօնատար մը խրկուեցաւ որ եղածը քննէ :

Վերջապէս երէկուան օրը հռոմէականաց երեւելիները Բ . Դուռը երթալով, մէջերնուն ոմանք խնդրեցին որ Պատրիարքը փոխուի . բայց Բարձրագոյն դռնէն աս առաջարկութիւնը ընդունելու իրաւունքը մը չի տեսնելով, վճռեց որ Գեր . Պատրիարքը տեղը հաստատ մնայ, և Իտալերէն պարաւագիրքը ժողվելու հրամանագիրը Պատրիարքարանին մէջ հրապարակաւ կարդացուելէն ետքը՝ վերստին եկեղեցիներուն դուռները փակցուի .

Թուղթը փրցնողներն ալ ըրածնուն վրայ զղջալով Գեր . Պատրիարքին ձեռքը համբուրեր և հաշտուեր են .

—Լրագրոյս 93 թուոյն մէջ Փարիզէն գրուած յօդուածիմը մէկ խօսքը կը լսենք որ դժգոհուի պատճառեր է մեր հռոմէական համազգիներէն ոմանց : Բայց այն խօսքը ոչ ուղղակի և ոչ անուղղակի յատկապէս ազգի գլխու մը կամ պատրիարքի մը ակնարկուի ըրած չըլլալուն, հարկաւոր չէինք սեպած զանիկա փոփոխել և ինչպէս էր նէ անանկ հրատարակեցաւ գրողին ստորագրութեամբը . Աւստի մեկու մը դպչելու դիտաւորութե գրուած չըլլալը գիտնալով, անոր վրայօք տրուած մեկնութիւնները աւելորդ կը տեսանք :

— Այս օրերս Նիւ Եօրքի համաշխարհական մթերացոյցը Եօվայէն ահագին մեծութեամբ եզ մը բերին Միւզքաթին անունով . Այս եզը 6 ոտք 8 մատնաչափ բարձրութիւն, 17 ոտք 4 մատնաչափ երկայնութիւն և 10 ոտք 9 մատնաչափ շրջապատ ունի . Կը կարծուի որ մինակ 3000 լիտր եղը պիտի ըլլայ .

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Մտաւորական մշակութեան հարկաւոր եղած ուսմունքներէն մէկն ալ անտարակոյս տրամաբանութեան գիտութիւնն է, ըստ որում մտքին դատումը ուղղելու և լաւ խորհրդածելու կանոնները կը սորվեցընէ .

Այս օգտակար գիտութիւնը սորվիլ ուզողներուն փափաքը լեցնելու համար՝ Պատուելի Ֆիլիքս Պօղոս ծերունին վարժապետը ներկայ դեկտեմբեր ամսէս սկսեալ՝ Մէրճանի Ալի փաշա խանին մէջ տրամաբանութեան դաս պիտի խօսի ինչպէս որ կը ծանուցանէ հետեւեալ յայտարարութեան մէջ . որ իր յատուկ խնդրովը կը հրատարակենք :

ՆԱԽԱՇԱՒԻՂ

Սկզբնաւորաց կանոնաւոր օրինաց Տրամաբանութեան :

'Ի փոքուն բովանդակել զամենայն սկզբնական առիթս յառաջախաղաց շարժման ամբողջական լուսութեան իրաց՝ է օրէնք բնութեան 'ի սովորոյթս իւր համաշխարհական կայմութեան գոյաւորաց, յարմարել զնոսա ամփոփ զօրութեամբ 'ի սկզբնաւորս նախականն բազմայօդուած ուղղութեան տարածի տեսարանաց նոյին, որպէս 'ի սերմնական միակէտ ամփոփման անդ շրջագիծ տարածութեան ամբողջութե իրաց . յորմէ 'ի սկզբնական ծոցակէտ ամփոփ զօրութենէ տարածեալ զարգանան իրացն գոյութիւնք իբր շառաւիղք արտագիծք 'ի ծոցակէտ զօրութենէ սկզբնանորոգ յարաշարժութեամբ սփռեալ ընդ շարունակ գիծս յաջորդական յարատեւութեամբ 'ի սահմանեալ արարչագիծ օրէնս իւրեանց : Ընդ այս նախականն օրէնս բնութեան հայեցեալ և մեր՝ կամեցաք ցուցանել 'ի միահայեաց տեսութիւն ամենայնի նոցա՝ 'ի բովանդակեալ ամփոփման անդ յամբողջ ցոյցս տեսարանաց՝ զամենայն տարրական սկզբունս կանոնական օրինաց Տրամաբանութեան, յերկոտասան թիւս բովանդակ իմացուածոց սահմանեալ ըսկզբանց նորա, ցուցանելով անդ 'ի խնդիրս նոցա :

Ա . Զինչ Տրամաբանութիւն իցէ :

Բ . Զինչ սահմանք իցեն իմաստութեան, գիտութեան, արհեստի, արուեստի, և հանճարոյ հնարից :

Գ . Զինչ առարկայն իցէ և որք բաժանմունք մասանց նորա :

Դ . Զիարդ եղեն օրէնք Տրամաբանութեան առ հնովքն 'ի մտական հմտութեան անդ քաղդէացւոց և առ եգիպտացիս 'ի քրմական գէտս նոցա և առ Հելլենական դպրոցս աթենեան ճեմականաց :

Ե . Զինչ ճշմարտութիւնն իցէ և որ բովանդակիցի ամբողջութիւն նորա, և զինչ չափ ստուգութեան 'ի կըշիռ ուղղադատ քննութեան նորին :

Զ . Զինչ սկզբունք իցեն 'ի աներերական կարգ աշխարհի՝ 'ի հանրական շարժման գոյաւորաց, յայլափոխ յարաշարժս նոցա համեմատ տրամաբանական կշռակի ուղիղ ապացուցից :

Է . Զինչ գոյութիւն հոգւոյ իցէ և զինչ զօրութիւն նորա և որք իցեն միջնորդական գործիք զօրութեան շարժման հոգւոյն 'ի զգայութիւն իւր 'ի գաղափարական իմացմունս մտաց, ըստ ներքին գործարանաց և ըստ արտաքին զգայարանաց անձին, որք սատար լինեն շարժման հոգւոյն են 'ի զօրութիւն զգացման նորա :

Ը . Զինչ գոյութիւն մտաց իցէ և զինչ զօրութիւն ճանաչման նորա, և զիարդ կերպաւորեալ մասունք ճանաչման :

Թ . Զինչ ընդհանուրն իցէ 'ի գաղափարս յեղանակ վերացուցման ըստ հնգից ազգաց նորա ըստ Պորփիւրի, և 'ի տասն ստորոգութիւնս ըստ Արիստոտելի .

Ժ . Զինչ գաղափարք իցեն և զիարդ մանաւորեալ բաժանմունք 'ի զանազան աստիճանական ցոյցս նոցա :

ԺԱ . Զիարդ ապացոյց ստուգութեան իցէ ճշմարտութեան իրաց յուղիղ ձեռնարկ հաւաքաբանութեան, և զիարդ մանաւորեալ բաժանմունք նորա 'ի զանազան ուղիղ ձեւս ապացուցից 'ի ձեռնարկ հաւաքատութեան անհերքելի ստուգութե .

ԺԲ . Զիարդ մոլորապատիր եղանակք իցեն 'ի խաբէական կեղծ ցոյցս իմաստութեան :

Զայսը ամենայնի զծանօթութիւն ցուցեալ 'ի սակաւն պարզահայեաց իմացուածով, բացատրեալ զնոսա առանձին սահմանօք 'ի կանոնաբան ներածութեան անդ իբր նախակերթ վարժութիւն ինչ, որով դիւրաւ ամենեքին մտանեն 'ի լայնական նոյին ընդարձակ ամբողջ իմացմունս, յոժարիմք սիրով ազգիս 'ի կարկամեալ վերտակիր ծերութեանս սկզբնաւորել զընա 'ի սկիզբն դեկտեմբեր ամսոյ . թէ որք ըղձիւ յօժարութեան իցէ 'ի փափաք նորուն ցանկալի ուսման, որ զիմաստութիւն մտացն բարւոք կազմէ յուղիղ խորհուրդս նորա 'ի կշիռ անսխալ ստուգութեան ուղիղ իմացուածոյ միոյ 'ի միւսոյն ծագման ընտրութեամբն, գացէ զնա 'ի Մէրճան Ալի փաշայ խանն յաղքատիկ սենեկի անդ նորա Ֆիլիքսյ Պօղոս վարժապետիս . 1853 Նոյեմբեր 25

ՆՈՐԱՏԻՊ ՄԱՏԵԱՆՔ

Ընդհանրական Թուղթ կամ Նամակ Տ. Ներսէսի Շնորհալւոյ աշխարհաբառ լեզուի թարգմանուած Սամաթիոյ սուրբ Սահակեան վարժարանին աշակերտներէն .

Այս պատուական գիրքը՝ մեր երանաշնորհ նախնեաց մեզի թողուցած գրաւորական ոսկեղէն աւանդներուն մէջ պինդ առաջիններէն և անզուգականներէն մէկն ըլլալէն զատ, Հայաստանեայց ուղղափառ հաւատոյ և քրիստոնէական ուղիղ վարուց մէկ համառօտ դասագիրք կամ կանոնգիրք մը նէ ամեն կարգի և աստիճանի անձանց : Այս նկատմամբ՝ իր 'աշխարհաբառ լեզուի թարգմանութիւնը՝ որով ամենուն հասկնալի և դիւրամատոյց պիտի ըլլայ, մեծ գովութեան արժանի և խիստ օգտակար ծառայութիւն մը կը համարուի Սամաթիոյ Սուրբ Սահակեան բարեհամբաւ վարժարանին աշակերտներուն կողմէն ազգերնուս մատուցուած .

Այս գիրքը կը ծախուի Սամաթիոյ Սուրբ Սահակեան Թանգարանը և մայրաքաղաքիս ամեն հայ գրավաճառներուն քով . Գինը 7 ղուրուշ է .

Չորս Եղբարք .

կամ

Գաղափարն որ կը ցուցնէ թէ մարդուս երջանկութիւնը ինչէն կ'ըլլայ .

Թարգմանեաց 'ի Գաղղիականէ Պատուելի Պ . Յովհաննէս Պրուսացի Տ . Կարապետեան Զամուռճեանց :

Այս պարզ և միանգամայն զուարճալի վիպասանութիւնն ալ որ ծայրէ 'ի ծայր բարոյական խրատներ մէջը կը պարունակէ, մայրաքաղաքիս ամեն հայ գրավաճառներուն քով կը գտնուի . Գինը 5 ղուրուշ է .

ՅԱՆՈՒՑՄՈՒՆՔ

Խասգիւղ Նէնէ Սահալէն նորաշէն տուն մը կայ ծախու . տունն չորս սենեակ, ջրհոր մը և փոքրիկ պարտէզ մը :

Այս տունը ծախու առնել ուզողը շուկան Ոսկերիչ Մազլումածի օղլու Պօղոս Մինասեանին հետ տեսնուի :

— Իւսկիւտար Թիւառլը Պաղչէն Զորալըին տունը ծախու ըլլալը երկու տարի առաջ Հայաստան խաղանեալ լրագրէն մէջ ծանուցուեր էր : Բայց տունը վրայօք վէճ ըլլալուն համար, առնել ուզողները ետ կը կենային . Այսօր ամենայնիւ ըլլալուն Մէրճանը Իսկէլէ խանը բնակող Պ . Բարսեղը այս տունն իր ստացուածքն ըլլալը՝ Արդարութեան Բարձրագոյն ատենէն վճռովը հաստատել տալով հիմա ծախել կուզէ . ուստի ով որ ծախու առնել կուզէ նէ թող երթայ իրեն հետ խօսի .

Տունը ունի 14 սենեակ, 1 բաղնիք, ախոռ 2 քարակիր շտեմարան, 1 մեծ պարտէզ, 2 պարտէզի հոր . 6 ջրհոր և 1 ջուրի շտեմարան .

ԽՄԲԱԳԻՐ=ՏՆՕՐԷՆ

Կ . Ս . ԻՒԹՈՒՃԵԱՆ

Կ . ՊՕԼԻՍ Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Յ . ՄԻՀԵՆՏԻՍԵԱՆ